

Титова Марія

ХОРОВА БАЛАДА «ZEMGALE» ПЕТЕРІСА ВАСКСА: МУЗИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО

У статті простежено особливості музичного втілення поетичного слова у його зв'язку з змістовним історичним наповненням. Встановлено закономірності використання сучасних прийомів організації звукової тканини.

Ключові слова: латвійська хорова музика ХХ століття, Петеріс Васкс, хорова балада «Zemgale».

У сучасній латвійській музичній культурі особливе і значуще місце посідає музика Петеріса Васкса. Твори композитора виконуються багатьма колективами, входять до конкурсних програм, існують їх концертні та студійні записи. Проте в Україні музика митця маловідома, у найближчі роки виконувались деякі контрабасові й віолончельні твори та Концерт для скрипки та струнного оркестру. Для даного дослідження обрана хорова музика композитора, адже саме ця сфера є однією з визначальних та являє собою титульну сторінку музичної культури країн Балтії.

Каталог творів композитора досить різножанровий, його основну частину складають оркестрові та камерно-інструментальні твори. У вокальних жанрах очевидним є акцент саме на хорове звучання: загальна кількість хорових творів складає більш ніж тридцять позицій, а творів з голосом соло лише два. Хорова музика композитора різноманітна за змістовним наповненням, технікою письма, музичною мовою та складом голосів. Окремі твори за своїм звучанням і семантикою наближені до жанрів духовної музики, проте більшість хорових творів є світськими. У своїй музиці Петеріс Васкс намагається осмислити минуле своєї країни, торкається гострих історичних моментів, які резонують у людській

свідомості сьогодення. Саме тому він обирає тексти своїх сучасників – латвійського поета У. Берзіньша, поетеси Мари Заліте та Ч. Милоша.

Петеріс Васке виявив щире зацікавлення у професійному спілкуванні з українськими музикознавцями і надіслав декілька своїх партитуру та CD-дисків для ознайомлення та подальшої аналітичної роботи.

Драматична балада для мішаного хору а'cappella «Земгале» написана у 1989 році, вона продовжує стильовий вектор створеної у 1981 році балади для жіночого хору а'cappella «Послання синиці». Ці два твори, окрім спільних музично-конструктивних рис, мають також і близьку за емоційним навантаженням змістовну наповненість. У баладі «Послання синиці» метафорично осмислюється жах і трагедія війни, поетичний вислів є образом спогаду про страшний час. «Земгале» – це теж свого роду спогад, але не особистісний, а більш узагальнений. У цьому творі Петеріс Васке використав поезію сучасної латвійської поетеси Мари Заліте.

Загалом головна думка поезії звернена до самої Земгальської низовини, вона осмислюється як земля, що проникнута болем та сльозами, але являє собою джерело волі та свободи усієї Латвії. Земгальський регіон знаходиться у центрі країни, на півдні він межує з Литвою, а свою назву отримав від древнього балтійського племені земгалів. У тексті описані складні історичні випробування, які випали на долю жителів цієї землі. Ця область Латвії у XIII столітті зазнала нападів з боку німецьких хрестоносців, люди були змушені тікати до сусідньої Литви, аби уникнути рабства. А у 1949 році частина населення регіону була насильницьким шляхом депортована у Сибір. Ці дві великі трагедії латвійського народу осмислюються сучасними митцями як вічний символ устремління до свободи, а сама Земгальська низовина постає колискою цього прагнення.

У звуковій тканині балади зв'язок з поезією проявляється на багатьох рівнях музичної виразності. Композиція вибудовується у міцному зв'язку з текстом, адже запрограмований у жанрі балади модус оповідальності та

сюжетності змушує хоровий масив реагувати на зміни, гострі піки та повороти подій. Таким чином, музична форма має риси тричастинності. Поетичні рядки, які не мають у собі гострого сюжетного підтексту, у музиці пов'язані з крайніми (експозиційним та репризним) розділами форми. У першому чотиривірші, який у музиці відповідає експозиційній частині твору, через низку метафоричних оборотів та порівнянь («аеродром душі»; «земля, де пришвидшується дихання») висвітлюється центральна думка, а саме – прагнення до свободи.

Музична мова експозиції та репризної частини більш однорідна, порівняно з середньою частиною. Центральним образом тексту є Земгальська низовина, що виникає на початку обох розділів і має однакову звукову реалізацію. Музичне розгортання експозиційного блоку починається з тривалої октавно-унісонної вібрації тона «е». У жіночих партіях з'являється поступенева низхідна стрічка, що формує звукоряд фрігійського ладу. Таким чином формується перший *модальний кластер*¹ у вигляді тривалої сонорної полоси. Цей лінійний звукоряд і його вертикалізована версія виникають у міцному зв'язку зі словами «Земгальська низовина» і є музичним втіленням даного образу. Після повторного накопичення фрігійського звукоряду у сонорну полосу через прийом хорового глісадо усіма партіями відбувається «модуляція» у нову звукову систему. Співзвуччя, що утворене в результаті такого переходу, складається з тритонових інтервалів у кожній хоровій партії і є основою, на якій з подальшим текстовим розвитком розгортається новий звукоряд. У всіх хорових партіях варіюються невеликі мелодичні поспівки, що заповнюють собою усі ступені новоутвореного симетричного звукоряду

---

¹ «Свобода дисонансу дозволяє переводити горизонталь у вертикаль. Таким чином, безмежна і тому потребує додаткового мотивування дисонантна вертикаль отримує нове обґрунтування у модальних аргументах. Це один з методів, який виходить не з концепції основного тону, а зі звукоскладу. При вертикалізації звукоряду відбувається *сгущення модальності*. Першим по логічному порядку і буде *модальний кластер*» [3, ст. 376].

малотерцієвої природи з кроком заповнення 2:1 (вимірювання у півтонах). Він остаточно стверджується, переходячи із горизонтальної площини у вертикальну, утворюючи новий **модальний кластер** конструктивістської природи, на динаміці *ff* у всіх хорових партіях. Отже, у експозиційному розділі відбувається поступовий перехід від опису та метафоричних порівнянь до подієвості, що у музичній мові підкреслено ладовою модуляцією (*метаболю*²) з діатонічного середовища до штучного конструктивістського, що являтиме звукорядну основу середньої частини з її гострими сюжетними «спалахами».

Середина насичена активним розвитком, має внутрішні контрасти і являє собою драматичний осередок всього твору – співпадає з другим та третім поетичним чотиривіршем. У музичній мові цього розділу присутні різні авангардні прийоми, які, поєднуючись і взаємодіючи між собою та у міцній прив'язці до поезії, являють музичне узагальнення її змісту. Поезія відсилає до історичної пам'яті подій XIII століття, коли до Земгале прийшли хрестоносці і жителі були змушені покидати батьківщину, аби не потрапити у поневолення. Такий зміст не викладений прямолінійно, проте присутні виразні натяки саме на ці події (*«Вони залишають Земгале, залишають самотійно; Зі срібним сонцем на їх серцях»*). Надалі накопичується гостра сюжетна напруга. Конкретних відсилок, знову ж таки, немає, проте слова *«виходьте, візьміть їх; грюкіт вагонів»* мають натяк на події 1949 року, коли жителі Земгале були масово депортовані радянською владою до Сибіру. Ці події мають опосередкований зв'язок з попередніми, проте спільним є місце, де все відбувається.

Музична мова міцно пов'язана із текстом і гнучко реагує на подієві зміни. Звукова тканина середини має внутрішній поділ на вісім сегментів. Вона ускладнюється та крещендує, і у прив'язці до сюжетних поворотів має

² За визначенням Ю. Холопова, «метабола – зміна ладового роду» [3, ст. 381].

декілька внутрішніх кульмінацій, що підкреслені сонорними спалахами. Головна драматична кульмінація твору виникає на межі середини та репризного розділу як результат поступового нарощення звукового масиву, насиченого сонорними формаціями. Вона співпадає і з найгострішими сюжетними «спалахами», які були реалізовані в середній частині та відсутні у експозиційній та репризній.

Реприза скорочена, порівняно з експозиційним блоком, до неї входять лише перші дві строки останнього поетичного чотиривірша, відсутня ладова модуляція. Також у музичній композиції є кода, що відповідає останнім двом рядкам поезії і є метафоричним зверненням до Земгальської низовини, де вона постає *«книгою, в якій можна знайти слова свободи»* та гірким усвідомленням страждань, які випадали на долю регіону: *«крик моєї рідної країни; щока, по якій котиться сльоза»*. У музичній мові коди немає утвердження стійкості і заспокоєння. Тут з'являються висхідні поспівки, що мають тривожний характер, хор зі звичного звучання переходить на свист, що позбавляє звучання спокою, адже історія ще не закінчена.

Отже, осмислюючи минуле своєї Батьківщини, композитор обирає драматичні моменти історії. Простежуючи підхід композитора до поетичного першоджерела, можна виявити хвилеподібні коливання гострих емпатичних станів, в які занурюються композитор і слухачі, сплески сильних емоційних співпереживань, що досягаються використанням широкої палітри прийомів та технік.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маклыгин А. Фактурные формы сонорной музыки // *Laudamus*. М. : Композитор, 1992. С. 129–137.
2. Хараджанян Р. Петерис Вакс: песнопения, послания и птицы // *Музыка из бывшего СССР: вып.2* [сост. В. Ценова]. М. : Композитор, 1996. С.304–319.
3. Холопов Ю. Гармония: практический курс. Москва: Композитор, 2005. Т. 2. 613 с.
4. Jūlija Jonāne «View on Sacred Minimalism and music by Pēteris Vasks as incarnation of theological ideas». // *Jāzeps Vītols Latvian Academy of Music*. Riga 2015. P. 215-227.

Титова Марія. Хоровая баллада «Zemgale» Петериса Вакса: музыкальное осмысление исторического прошлого. Научный руководитель – кандидат искусствоведения, доцент, профессор кафедры теории музыки Татьяна Владимировна Филатова. Национальная музыкальная академия Украины им. П. И. Чайковского. В статье прослеживаются особенности музыкального воплощения поэтического слова в его связи с содержательным историческим наполнением. Установлены закономерности использования современных приемов организации звуковой ткани.

Ключевые слова: латвийская хоровая музыка XX века, Петерис Вакс, хоровая баллада «Zemgale».

Tytova M. Choral Ballad by Peteris Vasks "Zemgale": a musical interpretation of the historical past. Scientific director – PhD in Arts, associate professor, professor at the Department of Theory of Music Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine Filatova Tetiana. The article traces the peculiarities of the musical embodiment of the poetic word in its connection with the contentful historical filling. The regularities of the use of modern techniques for the organization of sound tissue are established.

Key words: Latvian choral music of the twentieth century, Peteris Vasks, choral ballad "Zemgale".